

“Новая зямля” Якуба Коласа і “Чатыры пары года” Крысціёнаса Данелайціса

2014 год названы “годам Данелайціса”: яго паэма “Чатыры пары года” залічана ЮНЕСКА ў скарбніцу лепшых помнікаў Еўропы, якая змяшчае 240 твораў і складзена ў 1977 г. У 2014 годзе спаўняецца 300 год з дня нараджэння пачынальніка літоўскай літаратуры Крысціёнаса Данелайціса.

Знаны рускі вучоны-ўсходазнаўца М.І. Конрад называе 3 найвялікшыя творы, якімі абазначыла свой шлях сусветная цывілізацыя на пераломных этапах свайго існавання, – “Аб Градзе Божым” Аўгусціна (пры пераходзе ад старажытнага ладу да сярэднявечнага), “Боская камедыя” Дантэ (у час пераходу ад Сярэднявечча да Новага часу), “Камуністычны Маніфест” К. Маркса і Ф. Энгельса (час Парыжскай Камуны і “Інтэрнацыяналу”) [4, с. 8]. Для беларусаў у перыяд самавызначэння, самаўсведамлення сябе як нацыі (акрэслены формулай-заклікам Я. Купалы “Людзьмі зрацца!”) такім творам стала “Новая зямля” Я. Коласа. Паэма К. Данелайціса “Чатыры пары года”, па словах яе перакладчыка на беларускую мову А. Зарыцкага, займае «ў літоўскай літаратуры такое ж вялікае і паважанае месца, як у беларускай “Новая зямля” Якуба Коласа» [2, с. 4].

Кніга вялікага пісьменніка – гэта вакно, праз якое чытач можа бачыць, як жывуць іншыя людзі, у якіх абставінах працякае іх жыццё, як праходзіць іх дзень. Асабліва прывабляюць вокны, што свеціцца ўначы. Пра гэта пісаў французскі лётчык, пісьменнік Антуан дэ Сент-Экзюперы ў сваім рамане “Планета годзей” : “У гэтым акіяне цемрыва кожны агеньчык азначаў цуд чалавечага духу. Пры святле гэтай лампы нехта чытае, ці летуценіць, ці спавядаецца... Яны нястомна пераклікаюцца, гэтыя агні ўнізе, і кожнаму патрэбна сілкаванне. Усім без выключэння, нават самым сціплым – агням паэта, настаўніка, цеслі...” [5, с. 79].

Пра “цуд чалавечага духу” апавядаюць творы класікаў. За іх “вакном” пралягае дзівосны мастацкі свет, які свеціць святлом душы творцы. І, падобна агеньчыкам у цемры, гэтыя агеньчыкі-творы пераклікаюцца паміж сабой.

Мала хто з сучасных маладых людзей любіць заглядаць у “вакны”-кнігі, чытаць пра жыццё тых, каго ты ніколі не ўбачыш на свае вочы. Наша цывілізацыя развіваецца настолькі імкліва, што часам чалавек не паспявае за ёю. Хутка, зусім хутка завязе нас цягнік часу ў “дзіўны, дзіўны новы свет”, як сказаў бы Олдас Хакслі. І мы не пазнаем яго, не знойдзем у ім амаль нічога добра вядомага. Сярод іншага ззаду застануцца і пісьменнікі-класікі, амаль не запатрабаваныя сёння. Але магчыма, усё некалі зменіцца, і кніга, вялікая кніга, будзе, як ніколі, запатрабаваная. Таму задача нашага часу – захаваць гэту вялікую кнігу: для беларусаў “Новую зямлю”, для

літоўцаў – “Чатыры пары года”, і для нас усіх разам – і паэму Якуба Коласа, і паэму К. Данелайціса. Бо гэта наша агульная чалавечая спадчына.

Так, два творы падзяляюць не многа не мала – больш за паўтара стагоддзя. Паэма Данелайціса створана каля 1765–75 гг. У 1910–23 пісалася “Новая зямля”. Але ж гэтыя паэмы, падзеленыя самім часам, усё ж “ідуць” паралельным шляхам, дапаўняюць адна адну, “нястомна пераклікаюцца” паміж сабой. І знаёмяць з амаль падобнай гістарычнай сітуацыяй – з часам, калі на нашых землях уладарыла панства, а селянін быў пад прыгнётам – цацкай у руках пана або прыладай працы, каб задавальняць яго жыццёвыя патрэбы.

Гэтага часу мы не ведаем, бо не жылі пры ім. Але карціны прыгону паўстаюць перад вачыма, жывыя пачуцці чалавека пранікаюць у душу, калі мы чытаем паэмы Коласа і Данелайціса. Другое, што ўзнаўляюць творы паэтаў, – гэта лад жыцця селяніна, яго побыт, штодзённая клопаты і няхітрыя радасці, якія ён мае ў сваім жыцці. Адышлі ў мінулае абрады і гульні, прылады працы, хатнія рэчы... Застаюцца яшчэ сялянскі двор і пабудовы, праца ў полі і ў доме, ля печы, у хляве і на панадворку. Клопаты лясніка, рыбалова, грыбніка, паляўнічага...

І трэцяе, што ўзнаўляецца ў мастацкім свеце творцаў, – прыроднае асяроддзе – найбольш блізкае з таго, што яшчэ звязвае нас з мінулым, – чалавек сярод прыродных з’яў і стыхій. Дзі і сказана пра гэта надзвычай праўдзіва і пранікнёна. Калі ж чалавек ушчэнт знішчыць гэта асяроддзе, перайначваючы яго на свой лад, падпарадкоўваючы яго сваім карыслівым мэтам, тады толькі і застаюцца творы Коласа і Данелайціса, іншых мастакоў, у каго паэтызаванні, шэты жывы свет прыроды.

Тры ўзроўні праблема-тэматычнага і вобразнага кола твораў Коласа і Данелайціса – сацыяльнае, побытавае, прыроднае, – можна вылучыць паасобна, але можна разгледзець іх разам – у супастаўленні і параўнанні.

Першай вылучым сацыяльную праблематыку. Са зменаю гістарычных эпох яна ўсё ж з’яўляецца прыкметай часу, пра які апавядаецца ў творах. Разам з тым некаторыя праблемы сацыяльна-палітычнага жыцця застаюцца актуальнымі і для нашага часу, хоць і ў межах іншага гісторыка-культурнага кантэксту. Можна сказаць: шмат змянілася ў рэчышчы гэтай праблематыкі; але ж можна сказаць, не толькі змянілася, але і відазмянілася, набыўшы некаторыя сучасныя формы. Так, у паэме Я. Коласа леснікі рыхтуюць для паноў паляванне на глушцоў. Сучасныя егеры пры неабходнасці займаюцца тым жа для заможных або ўплывовых асоб. Змены маюць сацыяльна-гістарычны характар.

Так, вясной героі паэмы Я. Коласа ладзяць будан для паноў і высочваюць глушцоў для іх, паноў, забавы: “Панам пацеха і забава, / І ў іхнім гусце гэта справа; / А ты, як Каін, валачыся, / У будане па тыднях гніся [3, с. 189]... Вязі з гумна для іх салому / І стол цягні апошні з дому [3, с. 195]... Фурман тут лейцы падцінае, / Стаенных пару прыпыняе, / А пан

Абрыцкі з леснікамі / Скланілісь нізка прад панамі. / Паны чуць-чуць адно зірнулі, / На іх увагі не звярнулі, / Як бы не людзі то стаялі, / І ў свой будан павандравалі” [3, с. 198].

Працуюць на паноў і сяляне (бурасы) – героі паэмы К. Данелайціса: “Паншчыну трэба цяпер адрабляць і на поле цягнуцца” [1, с. 22].; “Кажуць, што ўсюды паволі на паншчыну ходзяць сяляне” [1, с. 38]; “Цяжка нам, ведаеш, браце, у спёку работаць у полі: / Пот ліецца цурком пад бязлітасным сонцам...” [1, с. 39].

Апісанне касавіцы ў творах Коласа і Данелайціса падаецца ва ўсёй сваёй разнастайнасці. Тут і проза, і паэзія сялянскай працы:

Данелайціс: “Крыкі пачуліся раптам: “Касіце хутчэй ды зграбайце!”

Быццам мурашнік, імгненна лугі пачалі варушыцца...

Па-над лугамі пярэстымі бліснулі вострыя шаблі...

Лямант жалобны пачуўся з усіх паплавоў незлічоных:

Тысячкі кветак на іх толькі-толькі квітнець пачыналі,

Тысячы іншых зусім не паспелі яшчэ распуціцца...

Смерць тут прайшла з касою, нарэзала траву і кветкі,

І сенажаці сялянам імгненна яна агаліла” [1, с. 47].

Колас: “Ідуць касцы, звіняць іх косы, / Вігаюць іх буйныя росы, / А краскі ніжай гнуць галовы, / Пачуўшы косы звон сталёвы... [3, с. 214]... Эх, скошан луг, – і зніклі краскі, / Бы ты чэры мілай ласкі... / І так паволі, неўзаметкі / І нашы звянуць жыцця кветкі” [3, с. 220].

Гэты матыў хуткаплыннасці чалавечага жыцця сугучны такому ж матыву з паэмы літоўскага песняра: “Людзі да кветак падобныя: хутка яны адцвітаюць” [1, с. 36]...

У сваёй паэме Данелайціс маўстае як паэт-асветнік. Ён выступае ад імя “прыроднага чалавека”, бо асветнікі лічылі, што ад прыроды ўсе людзі нараджаюцца роўнымі: “Толькі і панскі дзеці такія, як нашы. Таксама / Плачуць яны і крычаць і забруджваюць часта палюшкі. / Мабыць усюды малыя растуць і гдуюцца гэтак” [1, с. 19]. Паводле асветнікаў, няроўнасць народжаная грамадствам. І Зло народжаецца грамадствам, як вынік саслоўнага размежавання. Будучы выразным прадстаўніком Асветніцтва, Данелайціс выступае як прадстаўнік асветніцкага рэалізму: “У лахманы апранаюць сялянкі сваіх бедных дзетак. / А спавіўшы кладуць куды-небудзь у цёмны куточак... / А вось пані малое, як ляльку, у шаўкі спавівае, / Спаць на пярыну кладзе, прасцінёю засланую свежай” [1, с. 19].

Колас як рэаліст бачыць прычыну няроўнасці ў прыватнай уласнасці, у т.л. на зямлю. Таму яго герой мае пэўную мэту: “Купіць зямлю, прыдбаць свой кут, каб з панскіх выпутацца пут” [3, с. 254].

Маральны імператыў Данелайціса звязаны з лютэранствам. Паэт амаль 40 год быў пастарам, настаяцелем лютэранскага прыходу ў Тольмінкемісе. Кожны чалавек напрамую і непасрэдна звязаны з Богам, паводле вучэння лютэран; таму паэт звяртаецца прама і непасрэдна да кожнага: “Кожнаму

Бог міласэрны даў і прытулак і ежу” [1, с. 14]. Душа адраджаецца і ўратаўваецца верай, у аснове якой – добрыя справы. Добрыя справы выступаюць праявамі веры, і ў гэтым сэнсе неабходны для ўратавання душы. Добрыя справы – гэта найперш праца:

“Будзем у поце чала мы араць і скародзіць і сеяць.

Гэтак і першыя людзі, згубіўшы бязвіннасць і святасць,

Клопатам вечным і працаю цяжкай свій хлеб здабывалі.

Бог не даваў абяцання ніколі карміць задарма нас,

Не пражывем мы на свеце, суседзі, без працы сумленнай” [1, с. 24].

У Коласа апавядаецца аб працы лесніка, клопатах па хатняй гаспадарцы, промыслах і рамэствах, якімі займаюцца сяляне. У сям’і Міхала працуюць дарослыя і дзеці: Міхал вартуе лес, дзядзька Антось даглядае гаспадарку, дзеці пасвяць жывёлу і птушак, дапамагаюць маці ў хатняй гаспадарцы. Данелайціс адлюстравяў клопаты селяніна ва ўсе пары года, адны – вясной, другія – летам... сяляне таксама займаюцца рознымі промысламі і рамэствамі, як і ў Коласа.

Збіральніцтва – адзін з самых старажытных промыслаў. З яго таксама жывуць людзі, як і ў нашы дні, напр., збіраючы грыбы.

Данелайціс: “Думаю, што і грыбоў мы сяго года не пакаштуем,

Бо працавітыя немкі збіраюць іх вельмі таммогу.

Кажуць, – кашамі вялікімі носяць іх з лесу і сушаць.

Баравікоў таўстаногіх, лісічак, груздоў, сыраежак,

Рыжыкаў, махавікоў, маслякоў, падабавкаў, апенек

Гэтак багата яны назбіралі ў лесах навакольных...” [1, с. 52].

Колас: “Мне не даюць грыбы спакою,

Баравікі мне часта сьнядаюць,

Мне з імі трэба пакзітацца;

Я чую – грэх іх абмінудь,

На іх увагі не зярнуць,

Чарнагаловыя, ўдалыя,

Баравічкі мае любыя!

Якою слаўнаю сям’ёю

Вы ўстаеце перада мною!

Я помню летнія часіны

І вас, грыбныя баравіны!” [3, с. 225].

Беларускі паэт і літоўскі паэт дапаўняюць адзін аднаго. Данелайціс стварае велічныя палотны вясны, лета, восені, зімы... Колас нібыта дамалёўвае асобныя іх вобразы... А іншым разам, і наадварот...

Паэма Данелайціса меньшая за паэму Коласа амаль у тры разы. Разам з тым літоўскі асветнік піша гекзаметрам – памерам, які дазволіў Гамеру разгарнуць вялізнае палатно гістарычных, паэтызаваных пакаленнямі аэдаў, падзей.

Гекзаметр расоўвае мастацкую прастору твора ўшыр, дзякуючы чаму паэтам створана шырокае манументальнае палатно з гісторыі тагачаснай Літвы, з паўсядзённага жыцця бураса/селяніна:

“Зноўку бярыся, калі табе хочацца есці, за працу!

Ты напрацуеш як след, і рыжая восень аддзячыць.

Тое, што трэба палеткам аддай, будзе шчодрароу глеба,
Бо задарма не дае нам зямелька пладоў сваіх смачных...

Сеяць спяшайся, разява, і тое пасей, што патрэбна:

Грэчку і жыта, ямень і боб жменяю шчодрарай пасей жа

Толькі, глядзі, не забудзься пасеяць авёс на палетку:

Сам кісялю ты чакаеш, а коні – прыстойнага корму.

Помні, – гароху таксама патрэбна палоску адвесці,

Смачны ён дужа з какпустаю тушанай і са свінінай...” [1, с. 27–28].

Чатырохстопны ямб у Коласа дазваляе паглыбіць уяўленне пра тую ці іншую з’яву, таму што кожны радок чапляецца за наступны і вядзе ўслед за сабой другі і трэці. Малюнак паглыбляецца, кааціна ўзнаўляецца да драбніц, каб затым перайсці да думкі-уражання з іншай сферы: параўноўваюцца-супастаўляюцца свет прыроды і свет чалавека, жыццё прыроды і жыццё чалавека.

“За хатай поле пачыналася,

Дзе жыта хораша гайдалася,

І рос авёс, ямень і грэчка, –

Было прытульнае гняздзечка!

Мой родны кут, лугі, крыніца!

Цяпер для вас я – чужаніца

Той самы лес. Палеткі гня,

Ды людзі там жывуць другія.

Мне душу смуткам чагаўняе,

Што ў прошласць канулі гадочкі.

Мае шчаслівы дзянёчкі, –

Прайшла вясна ты маладая!” [3, с. 13].

Творы паэтаў узнаўляюць лад жыцця селяніна, яго побыт, а таксама тыя няхітрыя радасці, якія ён меў у сваім жыцці, – радасці ў буднях, адпачынак у святы.

Адлюстраванне прыроднага асяроддзя – найбольш блізкае з таго, што яшчэ звязвае нас з мінулым: чалавек жыве сярод прыродных з’яў і стыхій.

Данелайціс – паэт-графік, ён малюе прыроду асобнымі вобразамі, пераходзячы ад аднаго да другога, акрэсліваючы тую ці іншую рэч або з’яву агульнымі лініямі, найбольш характэрнымі прыкметамі:

“Зноў зіма наступае, бушуюць у полі завеі,

Сівер раз’юшаны мчыцца, жадаючы нас запалохаць.

Шклом ледзяным хацягнула азёры, ставы і імклівыя рэкі,

Нібы зашкліў іх рукою майстэрскаю шкляр дужа ўмелы...”

Дзіўна глядзець, як бароды пушыстыя звесіўшы нізка,
Перад табою пасталі, асыпаўшы кучары снегам,
Гонкія сосны, нібыта вяльможы ў напудраных буклях.

Голы хмызняк сярод іх па-мужыцкі схіляецца нізка...” [1, с. 92].

Данелайціс малое алоўкам. Колас піша маслянымі фарбамі. Фарбаў у яго шмат. Праз іх праступаюць і багацце навакольнага свету, і разнастайнасць чалавечых думак і пачццяў:

“... Я памятаю

Зімы прыход у нашым краю.

Стаіць над лесам шум маркотны;

Па небе хмары, як палотны,

Паўночны вецер расцілае,

І бель над далямі звісае...

А сетка белая гусцее

І бліжай-бліжай снегам вее.

І вось над хатай, над гуменцам

Сняжынкі жвавія гуляюць,

Садок і дворык засцілаюць

Бялюткім, чыстым палаценцам” [3, с. 156]

У абодвух паэтаў прырода адухоўленая прысутнасцю чалавека, і селянін-працаўнік жыве ў згодзе, у гармоніі з ёю. Данелайціс: “Заварушылася жвава птушынае зроккае царства”, “Бусел вясёлы з вандроўкі вярнуўся з суседзямі разам”; у паветры ластаўкі, жаваранкі, вераб’і, салаўі: “Божа наш слаўны, якая заўжды згода ў свеце пануе!”, “Мілая птушка... Ты прылятаеш да нас са сваёй цудоўнай жалейкай... Радасці многа прыносіш і робіш нам працу лягчэйшай” [1, с.10–12]. Колас: “І люб і смуцен час прыроды, / Калі душа ўсяе прыроды / З тваёю злучыцца душою / Ў адным сугалзі і настроі!” [3, с. 122].

Думаецца, так можа сказаць чалавек, працавіты чалавек, які ўсё сваё жыццё пражыў у гаспадарскіх клопатах аб зямлі, аб людзях, так можа сказаць чалавек перад тварам Бога – перад тварам Вечнасці. Бо ўсе мы праходзім па сваім жыцці “ў прысутнасці Бога”. Нішто не хаваецца ад Яго вачэй. І аб гэтым увесь час кажа Данелайціс. Таму ў літоўскага паэта вызначэнні “мілыя”, “любья” і ў звароце да людзей, і пры згаданні птушак, жывёл – усяго жывёльнага і расліннага свету, твару самой прыроды. І тое самае – у паэта-беларуса: “любья”, “родныя...”:

“Глядзеў на іх – і сэрцу міла,

Як бы з іх сходзіць нейка сіла,

Цябе чаруе, захапляе,

Па жылах радасць разлівае...

Эх, досвітак маленства, лета!

Вамі навек душа сагрэта!” [3, с. 220].

У блаславенні ўсяго жывога і нежывога на зямлі, у адчуванні еднасці з жывым і нежывым светам прыроды, у гімне працы чалавека на зямлі – аснова і перадумова еднасці мастацкага свету Коласа і Данелайціса. Абодва паэты знаходзяцца ў стане зачаравання светам, у гармоніі з прыродай, у еднасці са стварэннямі Божымі. І ў гэтым – перадумова вечнасці іх твораў, будучай запатрабаванасці ў творах класічнай літаратуры.

Літаратура:

1. Данелайціс, К. Чатыры пары года: паэма / К. Данелайціс / Пер. з літ. А.Зарыцкага. – Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1961. – 118 с.
2. Зарыцкі, А. Ад перакладчыка // Данелайціс, К. Чатыры пары года: паэма / К. Данелайціс / Пер. з літ. А.Зарыцкага. – Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1961.– С. 3–6.
3. Колас, Я. Новая зямля // Колас, Я. Збор твораў у 7 т. / Я. Колас ; рэдкал.: П. Броўка [і інш.]. – Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1952. – т. 4. – с.7–288.
4. Конрад, Н.И. Избранные труды: литература и театр / Н.И. Конрад ; сост. А.И. Владимирская ; отв. ред. М.Б. Храпченко.– М.: Наука, 1978.– 462 с.
5. Сэнт-Экзюперы, А. Планета людзей. выбранае / А. Сэнт-Экзюперы / [Пер. з фр., праDM. Н. Мацяш]. – Мінск : Маст. літ., 1984. – 397 с.